

Autor: Václav Jan

Část první, druhá, čtvrtá.



Když se Heydricha ptali, proč jezdí po Praze v otevřeném, nechráněném voze, prohlašoval s úsměvem, že je mezi Čechy oblíben, a ti, kdo ho rádi nemají, se ho bojí. Střetával se s velmi kladnými reakcemi na svou politiku vstřícných sociálních opatření, s ponížným chováním „svých“ Pražanů, kteří černý Mercedes zdravili smeknutými klobouky nebo rovnou zdviženou pravicí, a koneckonců tajné zprávy gestapa hovořily o převažující spokojenosti v Protektorátu a také o záplavách udání, které „správně smýšlející“ (nebo sousedsky nenávislní, dodejme) Češi posílají na své soukmenovce, kteří prý tak či onak škodí říšské věci. Heydrich se skutečně domníval, že se mu podařilo zlikvidovat odboj, že jeho politika je úspěšná a že ho Češi respektují. Dělníci mu psali děkovné dopisy, a ostatně podle německé představy měli být Češi vděční, že mohou vprostřed války žít na rozdíl od zbytku Evropy v relativním klidu a míru, díky ochraně Vůdce. Heydrich ovšem netušil, že po území Protektorátu se už pohybují ozbrojení muži nikoli z domácího odboje, ale vyslaní ze zahraničí s jasným úkolem: zavraždit významného exponenta režimu a tím vyvolat krveprolití, které rozbije naději na klidné začlenění Čechů do německého národa, ukončí protektorátní smír a na mezinárodním poli znovu vrátí do hry o trůn zhrzeného exprezidenta Beneše.

Před nástupem Heydricha probíhalo poněmčování protektorátních příslušníků nesystematicky a často docházelo ke kuriózním situacím. Mnozí Češi a Moravané se hlásili k německé národnosti formálně a čistě kvůli okamžitému materiálnímu profitu, zejména vyšším potravinovým dávkám. Namísto toho, aby byli pro říšskou věc získáváni postupně ti nejlepší,



stávali se rychlokvašenými „Němci“ často lidé nejpochybnějšího charakteru. Heydrich pochopitelně nevěřil, že ze špatného Čecha se přes noc stane dobrý Němec. Okamžitě po svém nástupu zrovnoprávnil Čechy a Němce ve všech socioekonomických ohledech. Měli stejné mzdy, stejné potravinové příděly, stejné výhody. Dále nový protektor prosadil v českém prostoru dosud zcela nevídaný, propracovaný systém pojištění, navíc zavedl speciální bonusy pro zaměstnance v odvětvích důležitých pro válečnou výrobu, jako závodní stravování, kulturní akce zdarma nebo rekreaci pracujících v luxusních zařízeních a letoviscích, dostupných dosud výhradně bohaté klientele. Všechny typy důchodů byly zvýšeny téměř na dvojnásobek, naopak výrazně snížen byl počet německých úředníků v Protektorátu.

Heydrichova politika zahrnovala ovšem kromě pozitivních opatření také represe s cílem okamžitě změnit poměry, které se mu musely jevit jako neuvěřitelně rozvolněné. Během stanného práva bylo zatčeno na 4000 lidí a téměř každý desátý z nich byl popraven. Proběhl mohutný a efektivní zátah na odbojové skupiny, které byly z velké části rozprášeny. Heydrich neváhal sáhnout ani na nejvyšší místa, předseda vlády Eliáš byl odsouzen k smrti, nikoli snad za to, že odmítal s předchozím protektorem mluvit německy a vyžadoval francouzštinu jako jazyk diplomatů, ale pro své prokázané napojení na londýnskou exilovou vládu. Heydrich ovšem popravu nakonec odvolal, když se ukázalo, že generál sám ukončil styky s Benešem dlouho před svým zatčením. Eliáš byl paradoxně popraven až v rámci druhého stanného práva, vyhlášeného právě v reakci na zabití Heydricha.

Poté, co Heydrich ukázal pevnou ruku, přistoupil k jednání se zástupci českých organizací a s kapitány průmyslu, kteří vesměs vyslyšeli jeho apel, aby podporovali německé válečné úsilí, neboť Německo bojuje o přežití a bude tudíž tvrdě trestat jakékoli sabotáže. Průmysl začal fungovat hladce, masy lidí přísahaly věrnost Říši, děti a mládež byly vychovávány v nacionálně socialistickém duchu, chlapci namísto rodokapsů hltali sešitová dobrodružství o německých hrdinech na frontě. Navíc se výrazně zlepšila situace v zemědělství a s ní i zásobování obyvatelstva potravinami. Heydrich totiž výrazně zefektivnil opatření k eliminaci černého trhu a šmeliny, což byl závažný problém, v předcházejícím období řešený značně formalisticky a nedůsledně. I díky sociálnímu zaopatření se v Protektorátu rodilo více nových Čechů a Moravanů než za první republiky. Komunistický odboj byl prakticky zlomen, ten nekomunistický i předtím existoval jen v podobě izolovaných skupinek, bez závažnějších dopadů na chod Protektorátu. O situaci v odboji vypovídá výstižně případ, kdy Gabčík s Kubišem museli na příkaz z Anglie navádět spojenecké bombardéry na cíl při náletech na plzeňskou Škodovku, protože se nenašel mezi odbojáři nikdo, kdo by byl schopen a ochoten tento úkol splnit. V těchto poměrech nebylo divu, i vzhledem k tomu, že podpora domácího odboje parašutistům byla velmi sporá, že od vysazení atentátníků až do provedení útoku na Heydricha uplynulo skoro půl roku!

Češi nasazení na práci v Říši měli nyní ve všech ohledech rovnocenné postavení s Němci. Dostávali stejné platy a příděly, navíc měli nárok na odlučné a na delší dovolenou, protože se počítalo s jejich cestou domů do Čech nebo na Moravu. Rovněž z trestně-právního hlediska platily pro přestupky a případné kriminální činy Čechů stejné tresty jako pro Němce, a i v tomto směru byli jedinými ze všech národů s takto výsadním postavením. Brožury vydávané



pro zaměstnavatele Čechů v říšských firmách nabádaly Němce, aby se vyvarovali povýšeneckého jednání a jednali s Čechy jako se sobě rovnými. Navíc současně s existenčním zajištěním dělnictva měli být nadaní čeští studenti vysíláni ke studiu na říšských univerzitách, tudíž hrozilo, že budoucí elity budou vzdělávány už jen v německém jazykovém a myšlenkovém prostředí. To vše byla politika zřetelně směřující k postupnému zařazení Čechů do tělesa německého národa.

Heydrichova politika byla tedy v zásadě velmi úspěšná. Rozhodně se to tak jevilo zvenčí. Pro Beneše v Londýně to byly zdrcující zprávy. Ocitl se v naprosté izolaci, pro západní politiky, na jejichž přízni vždy stavěl svoje sebevědomí i kariéru, byl nyní pouze soukromou osobou, v mnoha ohledech nedůvěryhodnou, která navíc ztratila i poslední zbytky vlivu na dění Protektorátu. Hácha Beneše postupně zcela odepsal, neboť byl přesvědčen, že bývalý prezident chce cíleně vybičovat nenávisť Čechů k Němcům kvůli svým osobním ambicím, bez ohledu na krveprolití v českém národě, které to může způsobit, a které si Beneš vlastně přeje. Ze stejných důvodů vypověděl kontakty s Londýnem předseda vlády generál Eliáš. Protektorát vznikl legálně na základě společného prohlášení československé a německé vlády, Beneš abdikoval a Hácha byl z hlediska mezinárodního práva legitimním a uznávaným prezidentem. Beneš se navíc obával, že při určitém vývoji války může dojít k definitivnímu sblížení Čechů s Němci a k neodvratné germanizaci českých zemí. Z jeho pohledu v roce 1942 se tato možnost jevila mnohem pravděpodobnější variantou, než si dnes dovedeme představit. Beneš věřil, že může dojít k ukončení války kompromisním smírem Němců se Spojenci, jehož výsledkem by skoro jistě byla Německá říše zahrnující nejen Východní Marku, ale i Čechy a Moravu.

Navíc si uvědomoval, že Češi žili po mnoho generací v de facto německém civilizačním prostoru, proti čemuž bylo dvacet let první republiky pouhou kapkou v moři, navíc nijak závrtně úspěšnou a ve vzpomínkách velebenou (to je až výsada našich časů). I surrealista Vratislav Effenberger, kterého lze těžko podezírat ze sympatií k nacionálnímu socialismu, píše o tom, že mnozí z generace jeho rodičů, opuštěných starým Rakouskem, spatřovali v Hitlerově řízné rozhodnosti snahu vrátit společnosti onu páteř, která se zhroutila v politické a správní korupci, hospodářské labilitě a nemohoucnosti katedrových doktrín „humánní demokracie“ Masarykovy republiky.



Mapa Třetí říše ve tvaru téměř ideálního čtyřúhelníku představovala jakési geografické vyjádření ideálu sjednoceného německví v Evropě. Je patrné, jak český živel zasahuje přímo k „srdci říše“. Bylo zřejmé, že v případě vítězného postupu hitlerismu by tato situace byla pro Čechy a Moravany jako samostatný národ neudržitelná. Navíc Němci považovali za čisté české i v rámci Protektorátu převážně jen venkovské oblasti. Významná města jako Praha, Jihlava, Brno nebo Olomouc považovali vzhledem k výrazné německé kulturní stopě v historickém vývoji těchto měst za „svoje“. Zatímco Češi vnímali pohled na tuto mapu s úzkostí ze svírajících se německých „kleští“, Němci naopak v ní s podobnou úzkostí viděli českou „dýku“, vráženou do německého těla. K tomu Heydrich řekl v Praze: „Tento prostor je srdcem říše a my nikdy nestrpíme, aby se opakovaly německé dějiny, kdy z tohoto prostoru dostávala říše vždy ránu dýkou.“

Milan Kundera mluvil v sedmašedesátém roce ve svém slavném projevu na sjezdu spisovatelů o nesamozřejmosti národa. O tom, že intelektuálové českého obrození, kteří se rozhodli vzkřísit polozapomenuté češtví, znali i váhu protidůvodů. Jak psal Matouš Klácel, germanizace by ulehčila život obyvatelů Čech, dala praktičtější příležitost jejich dětem. Obrozenci často váhali, protože věděli, že příslušnost k velkému národu poskytuje větší příležitost k duchovní práci, větší prostor i

působnost k duchovní práci, kdežto češtinou věda, dle Klácela, „ouží známost důkladné práce své“. Znali nevýhody malých národů, které, jak říkal Kollár „myslí a cítí takorča jen napolo“, a jejichž vzdělanost bývá malicherná a neduživá.

Spoluzakladatel České moderny Hubert Gordon Schauer vyslovil v roce 1886 obavu, zda „nebyli bychom přinesli lidstvu víc, kdybychom svou duchovní energii byli spojili s kulturou velkého národa, která je na mnohem vyšší úrovni, než klíčící kultura česká“. Za tato slova ho vlastenci vyobcovali z národa, ale Šalda ho později označil za největší postavu své generace a jeho úvahu o smyslu „odněmčení“ Čechů“ za vlastenecký čin v nejpůvodnějším slova smyslu.

Už samo moderní české národovectví vycházelo z německých základů, doslova vydupané ze země osobnostmi z německého kulturního a vzdělanostního prostředí, často přímo etnického německého původu. Nejenže jejich mateřštinou byla začasť němčina, ale i mnohé ze základů českého národního obrození a jazykové emancipace formulovali v němčině. Není to žádný paradox, ale přirozený výsledek úzké provázanosti obou národů a společné historie, a pochopitelně i výsledek převahy německé strany a němčiny jako jazyka vědy a filozofie. Český moderní nacionalismus se utvářel ve střetu i symbióze s německou kulturní a politickou dominancí, přičemž paradoxně a zároveň logicky kopíroval formy a projevy národního uvědomění německého, které transformoval do českého prostředí. Často to byli lidé německého původu či vzdělání, kteří chtěli dát Čechům tutéž národní hrdost, tutéž kulturní výši, jakou měli Němci. České obrození se tak formovalo jako vzpoura dospívajícího syna proti autoritě otce, vůči němuž je programově oportunní a zároveň je inspirován i omezován jeho zkušeností. Chtě nechtě se pohybuje na platformě, otcem vytyčené, jakkoli jde často zdánlivě o pohyb invertní.

A tak vznikaly české nacionalistické organizace, spolky a myšlenková schémata, věrně kopírující své zavedené německé předobrazy, jako byl třeba Sokol sudetského Němce Tyrše a jeho kamaráda Heinricha Fügnera. Moderní české vlastenectví je tak pokusem o vzpouru proti německému romantickému sebeuvědomění a zároveň jeho kopii. Vášeň nenávisti k obklopujícímu a pronikajícímu germánství byla často postulátem i měřítkem velikosti českého národovectví. Tady jsou položeny základy českého hledání opory tu na Západě, tu na Východě, spojené s narativy osvíceneckého západnictví nebo naopak emotivního slavjanofilství. Ve skutečnosti šlo o naději, že pro geograficky a kulturně vzdálenější mocnosti budou Češi dost zajímaví, aby je ochránili před německou dominancí, ale ne zas tolik, aby jimi příliš prolínali a vládli příliš natěsno; že tedy spíše než Němci ponechají nějaký, jakkoli kontrovaný a vytěžovaný, přece jen prostor pro přežití a rozvoj českého živlu. Naivně přitom doufali, že nutné politické a kulturně-civilizační ústupky, které budeme muset přinést, nebudou natolik fatální, aby zničily samu podstatu české národní existence a nevedly k její postupné degeneraci. Rizika kulturního, politického a ekonomického „pohlčení“ na dálku, které může mít na život lidí malého národa de facto tragičtější dopady, než resorpce kulturně, civilizačně a etnicky příbuznou civilizací, tehdejší obrozenci nedokázali anticipovat, neschopni plně předvídat zákeřnosti globalizace. Z tohoto milieu pak postupně vzešly generace moderních politiků, jimž vděčíme za úlohu mouřenína, kterou „samostatný a svobodný“ český národ hraje v dnešním anglosaském světě.

Jedním z tragických výhonků tohoto směřování byla osobnost Edvarda Beneše a jeho politické myšlení, vedoucí k popření přirozenosti genetické a kulturní blízkosti Čechů k německu, a tím i ke střeoevropanství. Důsledkem je opakované zavlékání Čech a Moravy do tenat ať už východní despotie nebo západního materialismu, podle toho, z jakého centra právě plyne ochota a moc k uznání lokální politické autority příslušného světoobčanský vstřícného pražského parlamentaristy. Beneš navíc vnímal Československo především jako svůj osobní projekt a jeho likvidací mu byla zcizena nejoblíbenější hračka; pro její znovuzískání byl ochoten spojit se třeba s ďáblem, což nakonec také učinil paktem se Stalinem a s komunisty.

Beneš tedy začátkem dvačtyřicátého roku vede s Heydrichem jakýsi souboj na dálku. Heydrich potřeboval v Protektorátu klid, výkonnost a důvěru v říšskou myšlenku, Beneš naopak chce chaos, nenávisť a nejlépe krvavý střet, který by definitivně zničil možnost vzájemné důvěry mezi Čechy a německým vedením. Beneš se svým napoleonským komplexem, osobně cenzurující všechny fotografie, kde byl příliš patrný jeho malý vzrůst, a vyžadující, aby byl vždy titulován jako „doktor“, musel vnímat sblížení Čechů s takřka dvoumetrovým protektorem „panské rasy“, vnímaným jako člověk mimořádného charismatu a oslnivého vzhledu, dvojnásob bolestně. Panující klid v Protektorátu vnímal pak jako zradu Čechů vůči své autoritě a celoživotnímu dílu, až došel k názoru, že tento klid musí být zničen doslova za každou cenu. Logicky se tedy za dané situace rozhodl pro radikální řešení.

Atentát na zastupujícího protektora (původně byly zvažovány i méně významné osobnosti) měl být před mezinárodní veřejností vydáván za akt českého domácího odboje, ale především měl být tak vnímán Němci. Beneš doufal, že tímto činem vyprovokuje okupanty k pomstě a k čemu největšímu krveprolití, čímž dojde k nenapravitelnému poškození vztahů mezi Němci a Čechy, a to nejen v Protektorátu. V tomto směru měli Češi štěstí, že zraněný Heydrich žádným způsobem neusiloval o nějakou pomstu na nevinných lidech, a že K. H. Frank, který Beneše dobře znal, okamžitě pochopil, že jde pravděpodobně o akci Londýna a také co je jejím cílem, a účinně apeloval na Berlín, aby nedošlo k plošné odvetě na civilním obyvatelstvu, neboť to by značně zkomplikovalo spolupráci s českým živlem a snahu o jeho integraci. Překotný a pro Německo katastrofální vývoj války pak tyto nuance v přístupu k protektorátním příslušníkům učinil tak jako tak bezpředmětnými, ale na jaře 1942 se ještě jevily jako velmi zásadní.

Atentát nebyl prvním případem, kdy Beneš neváhal intrikovat k využití německých silových složek pro své osobní a politické ambice i proti vlastním lidem. Když předseda protektorátní vlády Eliáš odmítl nadále akceptovat pokyny zpoza kanálu La Manche, Beneš stále přesvědčoval britskou vládu, že ho má pod kontrolou. Když byla tato lež – jedna z mnoha – odhalena, pro mnohé to jen potvrzovalo slova zvláštního amerického vyslance W. Bullitta, který už před válkou v raportu prezidentu Rooseveltovi charakterizoval Beneše jako osobu malou a zcela sobeckou, jednající pomocí levného chytráctví v malých věcech a naprostého nedostatku moudrosti ve velkých. Záští šířený Beneš pak zařadil Eliáše na seznam nepřátel, vůči nimž aplikoval svou sloní paměť a nulovou toleranci. Generál Eliáš byl Moravcovou tajnou službou překřtěn krycím jménem Jidáš. Ve spolupráci s britskými odborníky byly pak vyrobeny falešné dopisy a odeslány Eliášovi z Chile. Vše bylo naplánováno tak, aby gestapo dopisy zachytilo, a protože obsahovaly kompromitující materiály, Beneš s Moravcem doufali,

že Němci obviní Eliáše ze špionáže a popraví ho. Beneš se tak rozhodl pomstít Eliášovi za to, že mu vypověděl poslušnost, přičemž vykonavatelem pomsty se měli stát Němci. Možná říci typická benešovská „diplomacie“.

Beneš si byl zákeřnosti svého intrikaření dobře vědom, což dokazuje i fakt, že zosnováním dnes tak heroizovaného atentátu se po válce nejen nechlubil, ale výslovně jakýkoli podíl na něm odmítal a opět lhal, že šlo o samostatnou akci tajných služeb a generála Moravce. Zjevně se obával, že i po letech by mohl hněv Čechů za životy zmařené během tzv. Heydrichiády dopadnout na jeho hlavu. Beneš se ale snažil vyvolat krveprolití od prvopočátku. Při prvním ohrožení sice sám uprchnul se svou suítou do bezpečí, ale z Londýna okamžitě prostřednictvím Moravce „rozkazoval“ do Prahy, aby Češi v celém protektorátu povstali proti Němcům se zbraní v ruce. Odezva na tuto výzvu byla nulová, a odtud se začalo odvíjet Benešovo přesvědčení o tom, že národ zradil masarykovský odkaz, demokracii a především jeho osobně, které postupně vyústilo až k rozhodnutí účelově vyvolat v Protektorátu násilí a zakalkulovat do svých plánů co možná nejvyšší počet zabitých českých „zrádců“.

Parašutisté byli vybaveni špatnými doklady, neplatnými záchytnými adresami, anglickými zbraněmi a oblečením, prostě s přežitím pachatelů atentátu se nepočítalo. Slibovali jim, že pro ně do Protektorátu přiletí letadlo, ačkoli to vzhledem k technickým možnostem britských letadel a stavu německé protivzdušné obrany bylo nemožné. Mnozí z parašutistů rychle pochopili, že situace v Protektorátu je zcela jiná, než jak ji líčila britská propaganda, řada z nich se rozhodla přejít na druhý břeh a spolupracovat s gestapem, někteří dobrovolně, jiní pod tlakem různých okolností, každopádně ti, kteří přispěli k rychlejšímu dopadení atentátníků, zachránili svým činem těžko vyčíslitelný počet českých životů. Relativně (vzhledem k mimořádným válečným okolnostem) nenásilná reakce Němců na atentát z německé strany, rychlé a efektivní vyšetření případu, při všech tvrdých opatřeních přece jen cílené prakticky výhradně k dopadení pachatelů a okruhu jejich pomahačů, nikoli k plošným exekucím na národnostním základě, Beneše zklamalo. Ještě během léta se podařilo obnovit v Protektorátu klid, žádný větší lidový odpor jako ve Francii nebo Jugoslávii, které byly v Londýně dávány Benešovi neustále za vzor, se nevzedmul. Alespoň lidický případ se Benešovi a Britům podařilo velmi efektivně propagandisticky využít. O tom ale více ve čtvrtém pokračování.